

Almási Miklós

1914: pokol és diliház – angol szemmel

Nagyapám (gyerekkoromban) mesélt a Drina folyóról meg a bosnyákokról, a nagy meg arról, hogy „utolsó posta, Mosioc” volt a levélcím, és hogy nagyfater térdig szakállban és fél évet gyalogolva jött haza a végén – háborúskodás Szerbiában, *oral history*ként. Fogalmam sem volt, mit jelentettek ezek a szavak, mi az, hogy utolsó posta? Ezek ott sorban álltak, és volt, aki első volt, és volt, aki utolsó, és nagyapó lúzerként az utolsót fogta ki? Aztán, jóval később, „Jugóból” (nyaralás) hazafelé, a kocsis lerohadt a Drina partján. Na, akkor halványan beúszott a tudatomba, hogy nagyjából milyen lehetett a nagyfaternek a szerb hegyekben csatázni.

Most – a százéves évfordulóra – nagyon bejött az első világháború téma, főképp a kezdete, legalábbis tucat könyvet tudnék említeni a bestsellerlistákról – elemzik, hogy miért robbant ki. Netán véletlenül? Ki a felelős? Hogyan történt, ha senki se akarta? Ki keresett rajta? A lista nagyon nem hat meg, hiszen egyéb háborúk közepén élünk (szírek, afgánok, pakisztániak talpig vérben, az afrikai háborúkról nem is szólva). A *The Economist* nemrég összegezte: eddig félmillió halott...

Ezen az évfordulós hullámon szörfözik most a bestsellergyánus Sir Max Hastings vaskos monográfiája is, azzal a különbséggel, hogy mint angol, erős szkepszissel, messziről, a Csatornán túlról, némileg gunyorosan nézi ezt a kontinentális örületet. Szkepszis? Enyhe kifejezés. Az ő szemüvegén át itt – legalábbis az induláskor – a szem-

ben álló erők főnökei mind korlátoztak (vagy hülyék) voltak. II. Vilmos miniagglyal megáldott császár, a Habsburgok nem tudják, totójázanak-e, vagy csípőből tüzeljenek. Az oroszok beszariak (rettegnek a Balkán elvesztésétől). Jóllehet az angolok is beszáltak a buliba – ők még a legjobbak a könyv szerint –, de vezéreik között náluk is elég sok a tikkes. Vagyis Sir Hastings sorai közül bábszínház kacsint rád: ezek a marhák – mondja – hozták rád (dédire, nagyira) a nyomort és a világgégést, pár év múlva meg a második világháborút.

Gavrilo Princip lelövi Ferenc Ferdinánd trónörökösét. Oké, iskolai tananyag. Sir Hastings azonban minitörténeteket fest a lövés köré: Principet alacsony (nyápic) növése miatt nem vették be a szerb seregbe, ezért akart mindenáron löni. Kompenzálnia kellett. Az útra készülő főherceget figyelmeztetik, hogy balhész vidék ez a Bosznia, több összeesküvésre derült fény, szóval ne tesszen menni. Ő megy: egy főhg.-et nem fogja egy nyikhaj titkos szolga ijesztgetni. A sofőr eltéved Szarajevóban, a biztonsági emberek rémületére más útvonalat választ, fel is robban egy bomba a kocsis mögött (egy tisztje szörnyet hal, a főherceg még sértetlen), „csakazértis” megállnak egy cukrászdánál – mutassuk meg nekik: nem félünk –, torta, népünneplés. Csakhogy Princip épp ott bujkál, és lő. Közelről tiszta örület az egész királyfigyilkosság: bőven elkerülhették volna, ha nem debil a polgármester, ha nem vagánykodik a főherceg, ha a sofőr nem iszik a kel-

leténél többet (kellete nulla). Ugyan Sir Hastingsnél ez az agyoncsépett incidens csak a könyv bevezetője, de az első évben a továbbiakban is ilyen diliház az akkori Európa. Bécs – legalábbis egy időre – nem izgatja a főherceg halála, táncolnak, a Burgtheaterban lelkesedtek, vizitkártyákat adnak le grófnők fogadónapján, és verseket írnak (ezt olvasom Stefan Zweig önéletírásában – *Die Welt von Gestern*, 1942). Habsburgéknál – átmeneti – csönd van, nemigen gyászolják a fiút, csatáznai ugyan akarnak, de körülnéznek.

A németeknél a józanabb hadászok próbálják lebeszélni a császárt, de az makacsodik, neki egy kis háború kell, ne bakafántoskodjon itt senki, mert még az osztrákok lopják el a show-t, viszont „ketten együtt tuti, hogy győzni fogunk a barom szlávok ellen” – mondja. Vagyis a könyv egyértelműen a német-osztrák vezetés nyakába akasztja a háború kirobantásának bűnét. (Kb. ugyanekkor jött ki Christopher Clark könyve *Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*), ő meg azt mondja – senki nem hibás, mindenkinek bűnös. Vitáznak a fiúk a vértócsa felett.

Pedig 1914 nyárelőn még szinte senki sem akar háborúba menni, olyan boldog nyaralás volt a „hosszú béke”, a *belle époque* kora. (Az egyik divatos hadimonográfia címe: *1913 – Az évszázad nyara* Florian Illies tollából.) És tényleg: 1870 óta nem volt háború. Szép csendben rohadt a Monarchia, hanyatlott – de még Nr. 1 volt – a brit birodalom, a franciák örültek a nyárnak, Pesten Schneider Fániért lelkesedtek (Krúdy szerint, 1913-ból). Igaz, mondja Sir Hastings, az oroszok már gyúrtak az ipari fejlesztesre, vasutat építettek francia segítség-

gel, és mintha készültek volna valami nagy dologra. Hogy mire, azt persze a cár környezete se tudta (sereg, felszerelés még sehol, Péterváron inkább egymás ellen intrikáltak a generálisok), egyetlen jövőkép: a Dardanellákat meg kell szerezni a töröktől.

Európában az utolsó pillanatig nyugi volt – mondja a könyv –, csak az osztrák és német sarzsik – tengernagyok és ellentengernagyok, tábornokok és főtábornokok türelmetlenkedtek. A lövés és a háború kezdete között körülbelül egy hónap telik el, de végül is II. Vilmos és Ferenc Jóska összejönnek, és belobbantják a gyújtózsinórt. A német császár régóta szeretett volna egy kis csetepatét, és boldog volt a szarajevói incidens hírével. A Habsburg-vezérkar meg érezte a Monarchia vesztét, szétesőben volt a birodalom, a nemzetiségek lázongtak: gondolták, egy kis háború még mentheti a K. u. K. álomvilágot. Hogy aztán a kis csetepatéből világotragédia lett, az már a német-osztrák főnökség vakságán múlt.

De van itt egy mellékszál is, komoly szociálpszichológiai kérdéssel: 1914 nyarán senki se tudta elképzelni, milyen lesz Isonzó vagy a marne-i csata, egyáltalán, azon a nyárelőn mintha senki se akart volna háborúsdit. Még akik akarták is, azok is csak marhultak a háborúsdival, mint a gyerekek, mikor lőszert találnak. Aztán egyik pillanatról a másikra mindenütt őrjöngeni kezd a jónép, tüntettek, hogy törjön már ki a háború: „megállj, megállj, kutya Szerbia!”, és menjünk bosszút állni, nem nagy ügy, „mire a levelek lehullanak...” itt-hon lesznek a fiaink. Nemcsak a Monarchiában vagy Berlinben volt ez így, de másutt is belesültek. Honnan ez a hirtelen fordulat? Sir Hastings is elidőzik ennél a kérdés-

nél: a könyv nem véletlenül csak a háború előkészületeit és az első évet szemlézi. Meg is találja az okot: szerinte ekkor születik a modern propagandagépezet, a globális manipuláció modellje: a világlapok és a bulvársajtó, a rádió, valamint a film nyomják a parasztvakítást, és a jónép mindent elhisz, tegnap még táncolni akart, ma már csatázni szeretne. Egyik pillanatról a másikra sikerült átállítani a közvéleményt. Mit mondjak, azóta is így van ez – a nép manipulálható, csak közben többszörösen tökéletesedett a manipuláció eszköztára: az utca emberének mindent be lehet dumálni, elhiszi, akkor is, ha a szemével mást lát. Akkor – 1914-ben – ez még újdonság volt, és a születő tömegmédia úgy vette palira a tömegeket, ahogyan akarta. De hogy azóta miért nem tanultunk a parasztvakítások gyakorlatából, az rejtély. Hoppá, ez itt mellékszál, *forget it*.

Sir Hastings nagyon nem szereti a németeket. Belgium lerohanása civilek legyilkolásával járt, mintegy előképeként a náci hadviselésnek. Anglia viszont joggal szállt be a háborúba a franciák oldalán és Belgium védelmében – mondja Sir Hastings –, nem tehetett mást, és bár csekély hadipotenciállal, de helyt is állt tisztességgel. Egyébként gúnyos szemmel figyeli a háborúra készülők, majd hadat viselő felek katonai vezetését. A szerencsétlen katonák hősök, tiszttecskéik véresen rohannak, zászlóval (vagy karddal) védik – a nem tudom, mit. A vezérek meg bénáznak. Joffre tábornok (francia) elavult haditervvvel hadakozik, mikor az angol szövetségeseivel tárgyal, tolmácsra van szüksége, az angol főparancsnok nem tud franciául, a francia főember nem tud angolul. Tárgyaltak, de az angol főparancsnok semmit

sem tartott be a stratégiai egyezségből. Von Moltke és generális-társai vakon hisznek a győzelemben, és katonáikat ágyútölteléként küldik akár a legnyilvánvalóbb pusztulásba is. Sir Hastings bár az angolokat tartja a legtisztábbaknak ebben a világégésben, de a hadvezetést – a háború elején – katasztrofálisnak tartja. John French tábornagy, a brit expedíciós sereg vezetőjeként még tisztikarát sem volt képes összefogni. Az angol főparancsnok és környezete „között egyetlen közös érzelm volt, a bizalmatlanság egymással szemben, ami rendkívül riasztó egy hadban álló hadsereg vezetése csúcán. Mi több, Franciaországban csaknem az összes brit vezérkari tiszt egymással szembeni személyes viszonya a fagyostól a mérgezőig terjedt..., ha van testvéri viszony, melyhez Nagy-Britannia tábornokait hasonlítani lehet, hát Káiné és Abelé az”. Az orosz cár (közepes képességű ember, mondja a szerző) is csak addig látott, hogy a szerbket meg kell segíteni, mert végül is, az orosz befolyású állam. De a cárt és környezetét a korábbi katonai vereségek – a japánokkal szemben, I. Port Arthur – bizonytalanná tették. „A nacionalista agresszivitással párosuló önbizalomhiány mindig is nagy ellentmondása volt az orosz jellemnek. Miklós alattvalói tisztában voltak országuk ismétlődő háborús kudarcaival.” Ha nincs francia segítség, összeomlanak még a háború előtt. Aztán itt is, ott is, belejönnek a sarzsik, kirúgják a tehetetlen tábornokokat, jönnek a fiatalok és a véreskezők.

De akárhogy oroszza is az angol hadvezetés dilettantizmusát, a könyv alapállása, hogy ha az angolok önfeláldozó módon nem szállnak be ebbe a vérfürdőbe – végül is semmi közük hozzá, ők a Csatorna

túloldalán laknak –, akkor Európa a németeké lesz, és nemcsak Anglia veszíti el világhatalmát, hanem egy kegyetlen új rend formálódik a kontinensen. Itt derül ki, hogy a bábszínház, amit láttat, az irónia, amellyel a csaták vezéreit kezeli, az angol szupremácia felől nézve látszik csak ilyen már-már gunyoros képekben.

A könyv mégis a vér és a kilátástalanság állóképeinek a sora. A közepétől már fáraszt az adathalmaz, a hadosztályok, tiszték, halottak és civil menekülők felsorolása. Pedig az első yperni csata leírása döbbenetes. A majd egy hónapon át folyó vérengzés az első a világtörténelemben, amikor is nem áll le az ütközet este vagy másnap, az angol-francia-belga és a német csapatok között több héten át egyfolytában tombol a csata, napi ezer halottal és több ezer sebesülttel a hol előre, hol hátra mozgó fronton. Végül kialakul az „állóháború”, ugyancsak először a világtörténelemben. Mindkét oldalon százötvenezer halott, és az egésznek semmi értelme. És ez csak 1914 novembere – ugyanez folytatódik 1918 közepéig az olasz, orosz, balkáni csatatereken.

Sir Hastings célja, hogy leszámoljon azzal a mítosszal, hogy az első világháborúnak semmi értelme nem volt. Némi túlzással ugyan, de azt állítja, hogy minden későbbi háború – főképp a „hitleráj” és az orosz forradalom, sőt Kína kommunista fordulata is – innen datálódik. Innen a birodalmak szétesése, az angol gyarmatbirodalom megrendülése, a Habsburg Monarchia összeomlása, az orosz impérium megrendülése, majd sztálini felépítése. És a nyertesek? Ha már valaki nyert a világégésben, akkor az Amerika és talán árnyékhatalomként Törökország. Na de ha csak az yperni csata borzal-

mait olvasod el, akkor már a kérdést sem érted: mi volt az egésznek az értelme? Szerintem, laikusként, tényleg nem volt semmi értelme, hacsak a következő világégés előkészítésére nem gondolsz. De az még messze van, és az itt elvérző bakáknak ilyesmi nem juthatott eszükbe.

Sir Hastings módszere a többrétű történetmesélés. A csaták és politikacsinálók színtere mellé bekerülnek a hétköznapok eseményei, követek levelei, tanácsadók feleségeinek pletykái, ajtónállók memoárjai: a bulvártematizálás. Mit mondjak, olvasmányos megoldás, mert ezekből az alulnézeti képekből sokszor többet lehet megtudni a nagypolitikáról, mint normál történelemkönyvekből. Feltűnik Wittgenstein, később a XX. század egyik legnagyobb filozófusa, aki az oroszok gyors előretörését látva, osztrák társaival menekül, otthagya a Visztulán cirkáló hajót. A keleti fronton egy osztrák stáborvos (Przemysel védelme, elvesztése, visszaszerzése a sztori – százvezrek pusztultak el ott, emlékművét láthatod a Margit híd budai hídfőjében), nos, a százados azt írja naplójába, hogy felettébb unatkoznak, mert csak alszanak, pezsgőznek meg kártyáznak. Sir Hastings ezzel az „élménnyel” állít szembe egy ezrednaplót, amelyben a katonák szenvedése, a veszteségek felsorolása található. A pokolban is vannak privilégiumok. Az oroszoknak olyan kevés puska jutott, hogy a második vonalban támadóknak meg kellett várniuk, míg az első vonal katonái elestek, és akkor megkaphatták a még véres fegyvereket. A lublini postahivatalban harminctonnányi levél (!) gyűlt össze. A katonák írták őket haza, várva valami biztatást, de se ló nem volt a postaszákok elszállításához, se ember, aki rakodjon, a posta leállt.

Ennek ellenére az oroszok azért nyomultak, Tannenbergnél megverték az osztrák sereget – százezres áldozat mindkét oldalon. „Bár a halál egyaránt borzalmas volt valamennyi hadszíntéren, a sebesülés a keleti körülmények között sokkal nagyobb kínszenvedéssel járt, mint nyugaton. Rozzant lovak húzta zötykölődő parasztszerekek vándorogtak a mögöttes területek felé, véres, haldokló emberekkel megrakva.” Három sebesültből kettő meghalt, mire kötözőbe értek, aztán meg az is, aki túlélte. Mindeközben a nyugati fronton a franciák és az angolok mit se tudnak keleti partnereik tényleges veszteségeiről, egyáltalán a pontos hadi helyzetről, mert a ruszkik titkolóznak, és – teszi hozzá Sir Hastings – ezt a tulajdonságukat mind a mai napig megtartották.

A hétszáz oldalas múltidézés – e tudományosnak álcázott, milliányi lábjegyzettel felszerelt bestseller – sugalmazott tanulsága, hogy ti, európaiak nagy marhák voltatok, ha mi, angolok nem lettünk volna, akkor azért maradt volna el a második világháború, mert Németország már rég felzabált volna benneteket. Hogy mégis lett egy még az elsónél is kegyetlenebb világégés annak okairól már kevesebbet tud mondani: pedig az itteni lövészárkokban, aztán meg Trianonban élesztették a húsz év múlva robbanó bombát. Talán nem is az ő feladata: ő csak egy évet, a nyitányt szemlézi. Az is elég rémes.

Max Hastings: 1914 – Európa lángba borul.
Fordította: **Tábori Zoltán.** Budapest, Gabo Kiadó, 2014, 784 oldal, 5990 forint.

